

Кушнір В.Г. (Одеса)

ЖИТЛОВІ І ГОСПОДАРСЬКІ СПОРУДИ УКРАЇНЦІВ КАМ'ЯНСЬКОГО І РИБНИЦЬКОГО РАЙОНІВ МОЛДОВИ

Характер рельєфу Придністровського регіону, безумовно, позначився на народній архітектурі. Глибокі і широкі балки з крутими берегами змушували прибулих сюди поселенців, незалежно від їх етнічного походження, застосовувати нетрадиційні методи забудови, і, як відмітив ще Є. Сіцінський, долати суттєві труднощі особливо при будівництві жител¹. Вони стосуються розпланування вулиць і села в цілому, садиби, розміщення в ній присадибної ділянки, господарських споруд і житла. Адаптація до рельєфу місцевості внесла суттєві коригування в традиційну схему розташування житлових і господарських об'єктів, й зумовила появу нетрадиційних споруд, насамперед господарських. Чимало сіл Кам'яנסького і Рибницького районів знаходяться в гирлах невеликих річок і струмків — в місцях безпосередньо прилеглих до Дністра. Пойми цих річок є широкими й глибокими, їх береги у

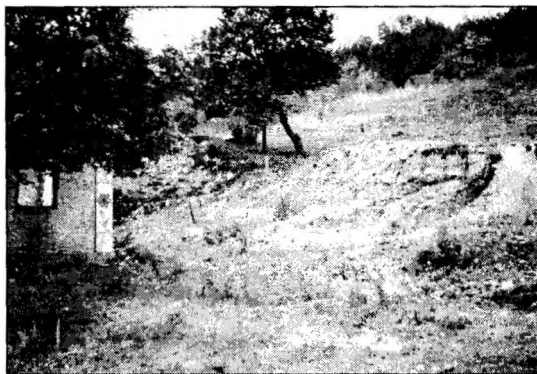

Фото 1. Майданчик під житло

верхній частині кам'янисті, мало-придатні для землеробства і використовуються для випасу домашніх тварин. В наш час вони вкриті штучними лісонасадженнями. Земля нижньої частини, що ближче до гирла річки, більш родюча, тому тут й

Фото 2. Схил пойми

Фото 3. Провулок

засновували поселення. До того ж схили тут більш пологі, відтак зручніші для забудови. Недостатня кількість землі для присадибного господарства змушувала людей максимально використовувати кожний квадратний метр. На відміну, наприклад, від рівнинних районів, тут спостерігається різноманітність варіантів у вирішенні побутових і господарських проблем.

Більшість сіл в поймах, що розміщені на схилах їх берегів, в плані мають видовжену форму. Завдовжки вони сягають декількох кілометрів, а зав-

ширшки всього кількох сот метрів. Освоєння схилів під забудову, підготовка рівного майданчика для будівлі (фото 1) призвели до утворення штучних терас (фото 2). Вони й визначили напрямки доріг (характерна особ-

ливість для такої місцевості). Прокладені паралельно до русла річки, вони сполучувались між собою перпендикулярними провулками (фо-

Фото 4. Підмурок подвір'я

то 3). Щоб запобігти зсуву землі, терасу, на якій знаходилось житло, укріплювали кам'яним підмурком (фото 4). З такою ж метою аналогічний підмур споруджували і з тильного боку житла. По обидві сторони

від дороги будували житлові оселі. Однак єдиного підходу до розташування жител обабіч дороги не спостерігається. Відповідно до рельєфу житла ставили до дороги причілком або чільною стороною.

Планівка села за час його існування практично не змінювалась. На місці старих будівель споруджували нові. В цій місцевості така практика виправдана, оскільки не потрібно витрачати зусилля на проведення земляних робіт для підготовки тераси під забудову.

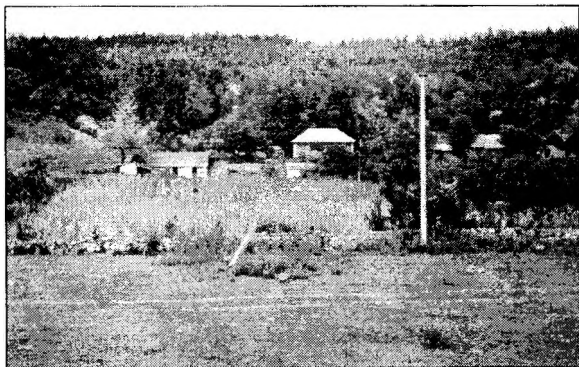

Фото 5. Садіба

Рельєф придністровської місцевості позначився й на характері планівки селянської садіби в цілому. Невеликого розміру присадибна ділянка знаходиться в більшості випадків перед житлом, на тій же терасі, де

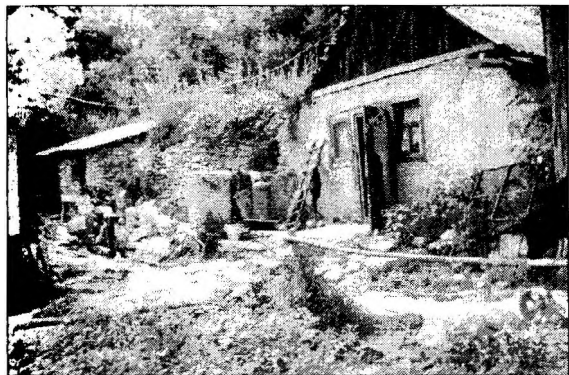

Фото 6. Господарські приміщення

стоять господарсько-побутові споруди або на окремій нижній терасі. Тут же (фото 5), або на терасі (фото 6) знаходяться господарсько-побутові споруди. В деяких випадках оселю облаштовували за хутірською системою і вона стояла осторонь (фото 7).

В кінці XIX - на початку XX ст. переважна більшість жител українців мала традиційну планівку. Це були двох-, трьох- і чотирикамерні приміщення. Невеликого розміру двохкамерні житла склалися з вхідного приміщення — *комори** — і житлового помешкання з одним вікном на причілковій (фото 8) чи двома — на чільній (фото 9) стінах.

Трьохкамерні житла українці будували у двох варіантах — анфіладного типу і через сіни. В першому варіанті

Фото 7. Садиба

вхід у житло знаходився збоку в чільній стіні. З вхідного приміщення потрапляли до двох житлових кімнат, кожна з яких мала два вікна в чільній стіні (фото 10, 11), одне в причілковій, в окремих випадках вікна облаштовували навіть у тильній стіні (фото 12).

* Курсивом виділені місцеві назви.

Фото 8. Житло

В трьохкамерних будинках вхід до кімнат здійснювався через сіні. Велика і мала хата знаходились в діаметрально протилежних сторонах від сіней (фото 13). Мала хата менша за розмірами, ніж велика і мала по одному

вікну в причілковій і чільній стіні (фото 14, 15), в окремих варіантах за площею вони практично не відрізнялися (фото 16, 17). Такими ж

були й чотирьохкамерні житла. Четверте приміщення (*комора*) з'явилося в результаті будівництва перегородки в сінях. Через комору дим з печі й грубки поступав до гозяка (так називають димар). В цій невеличкій за розміром коморі зберігали й дрібний домашній реманент, лантухи з борошном.

Фото 9. Житло

До деяких трьохкамерних і чотирикамерних жител прибудовували ґанки - дерев'яні навіси над вхідними дверима для захисту від атмосферних опадів (фото 18-20), з 60-х років XX ст. їх стали замінювати верандами.

Фото 10. Житло

Планіровка житла не залежала від характеру будівельного матеріалу. Примітною в цьому плані є така особливість. Незважаючи на наявність покладів кам'яно-вапняку й відсутність

дерева для будівництва, принаймні в кінці XIX — на початку XX ст., перевага надавалась традиційному для південних регіонів подільського лісостепу каркасно-стовповому типу стін. По периметру майбутнього житла вкопували стовпи, до них кріпили дерев'яний каркас і обмазували глиною з обох боків. Натомість камінь використовували для будівництва мурів навколо садіб. Огорожі з інших матеріалів тут не

Фото 11. Житло

вживали широкого розповсюдження. Небажання використовувати в будівництві помешкань камінь мешканці села пояснюють тим, що кам'яні хати набагато холодніші і для їх обігрівання взимку потрібно значно більше палива.

Фото 12. Житло

Крім каркасно-стовпових споруд, будували житла й із глиняних вальків (фото 22). Валькові житла, стіни яких тут називають також й "битими" мали подібну до каркасно-стовпових конструкцію. По

кутам і периметру майбутнього житла вкопувались стовпи, до яких кріпились жердини. Крізь отвори в жердинах просовували *риглі*, відстань між якими заповнювали глиняними вальками. В сусідніх селах Кодимського району (Україна),

наприклад у селах Лабушна, Круті за такою технологією побудовано чимало споруд. Такий спосіб будівництва називають *риглевим*. Однак у Гарабі цю назву не пам'ятають. Схоже, що він виходить із практики будівництва в селі ще на початку

Фото 13. Житло

ХХ ст. У другій половині ХХ ст. активно стали використовувати *лампач*, все більше з'являлося будівель із каменю.

Верх хати робили дерев'яним. На стіни житла клали *сволок*, на *сволок* - *балки* (фото 23), до яких кріпили *крокви*. До

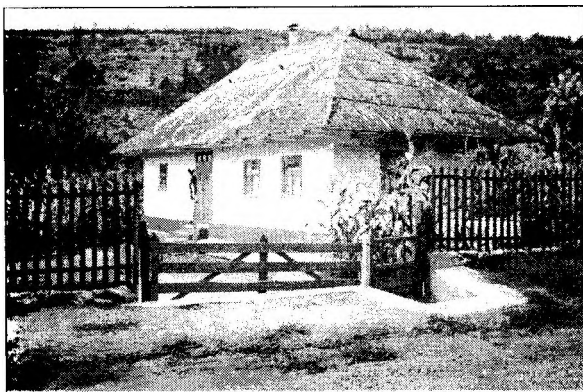

Фото 14. Житло

крокв прибивали лати, до лат "пришивали" очерет чи околот (околіт). Вкривали хату одночасно очеретом й околотом. Низ даху робили з очерту, як тут кажуть: «щоб стріха кращою була», а верхню ча-

стину - з околоту чи із соломи. Ще в 50-х роках минулого століття в Гарабі в домашніх умовах виготовляли черепицю. Поступово цим матеріалом (у меншій мірі бляхою) замінено очерет і солому.

Невід'ємним архітектурним елементом українського житла була *призьба*. Вона не тільки скріплювала споруду по периметру, захищала його від вологи, але й виконувала функцію господарсько-побутового характеру. Тут тимчасово в невеликій кількості зберігали зібраний урожай: часник, цибулю, квасолу тощо, інколи й відпочивали.

Ззовні та із середини стіни житла білили білою глиною чи вапном, інколи стіни фарбували в блакитний і коричневий колір (фото 20, 24). Затильну стіну хати фарбували в червоний колір, якщо фарбника не було, стіну залишали нефарбованою, і вона своїм жовтим кольором все ж відрізнялась від побілених чільної й причільних стін.

Облаштування житлового простору також є традиційним для регіону. Праворуч від входу до малої хати знаходилась *під*, далі — *лежанка (припідок)*, до якої впритул стояла *грубка* для приготування їжі. Як регіональну особливість можна відзначити опалення хатнього приміщення взимку *ліпухами* округлої чи прямокутної форми. Їх виготовляли з коров'ячого гною до холодів у такий спосіб. Підготовлений для цього

Фото 15. Житло

Фото 16. Житло

Фото 17. Житло

Фото 18. Житло

Фото 19. Житло

Фото 20. Житло

Фото 21. Житло

ли хату, а й нагрівали піч для випікання хліба³. Поряд із грубою під причільною стіною стояло ліжко. Уздовж причільної й чільної стін стояли довгі лавки. Під покутем (по діагоналі в протилежному від дверей кутку) знаходився стіл. Зліва від дверей інколи ставили скриню, хоча в більшості випадків скриню ставили у великій хаті. Над дверима на всю довжину стіни прибивали широку дошку - полицю. Тут за *фіранкою* зберігали посуд, хатні речі і навіть хліб.

Господарські споруди у невеликій кількості, відповідно до господарських потреб, знаходились безпосередньо біля житла, а то й під одним дахом із житлом (фото 25). Основне господарське приміщення як то *шопа* чи

майданчик застеляли соломою, зверху наклали шар гною, перемішавши його із соломою, трамбували і *ріскалем*² (лопатою) ділили на частини - *киричі*. Таким паливом не тільки обігрівали

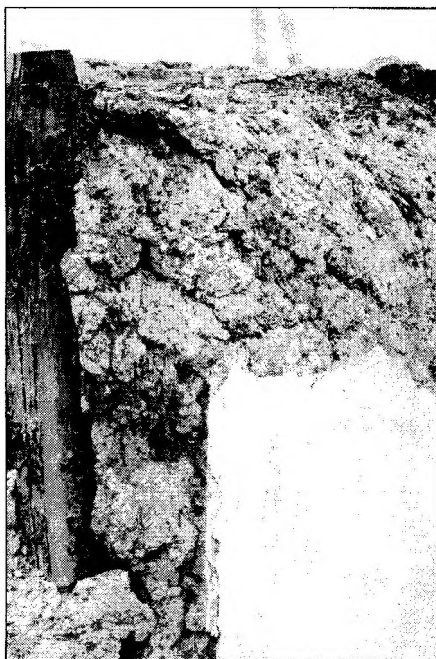

Фото 22. Фрагмент стіни житла

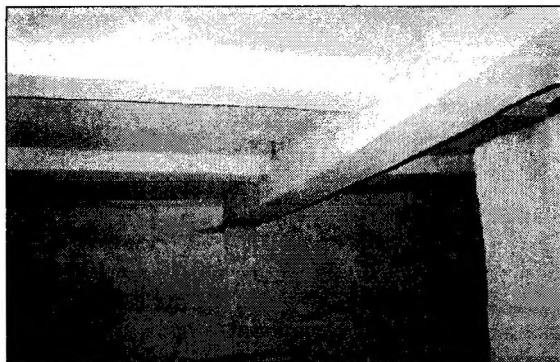

Фото 23. Сволоки і балки житла

хлів для худоби, комора існували як окремі приміщення під одним дахом. Позаду хати стояв вівчарник і свинарник (*бурдій*). Погреби, льохи мали переважно заможні люди, але вже з 60-х років ХХ ст. такі приміщення стають чи не обов'яз-

ковою складовою господарсько-побутового комплексу. Особливої потреби в погребах не існувало. Продукти повсякденного вживання не потребували зберігання при низькій температурі, при необхідності їх тримали на *горищі* під солом'яним дахом, де температура влітку значно нижча ніж на відкритому повітрі. М'ясо, якщо свиню забивали влітку, смажили, складали в горщики і заливали розтопленим салом. Так воно могло зберігатися тривалий час навіть у теплу пору року.

Для утримання корови, телят будували *шопу* (у наш час термін не вживається). Овець тримали у *вівчарнику*. Його будували з каменю позаду житла. На відміну від житла, господарські споруди переважно кам'яні. Стіни вівчарника, порівняно з іншими господарськими приміщеннями, невисокі — біля двох метрів заввишки. Стелі не було. На жердини, покладені зверху на стіни, накидали соломі чи *бадилля* кукурудзи. Дах вівчарника робили із соломи. Якщо було вільне місце, поряд із вівчарником будували обору.

Приміщення для утримання свиней називали *бурдій*. Ця назва вживається і місцевими молдованами. Бурдій - невелике приміщення з невисокими стінами заввишки до 1,5 м. Невеличкі двері розраховані тільки для проходу крізь них свині.

Для курей будували окреме приміщення - *курник*. Нерідко його прибудовували до чільної стіни житла (фото 26).

Фото 24. Житло

Фото 25. Житло

Фото 26. Житло

Фото 27. Господарські споруди

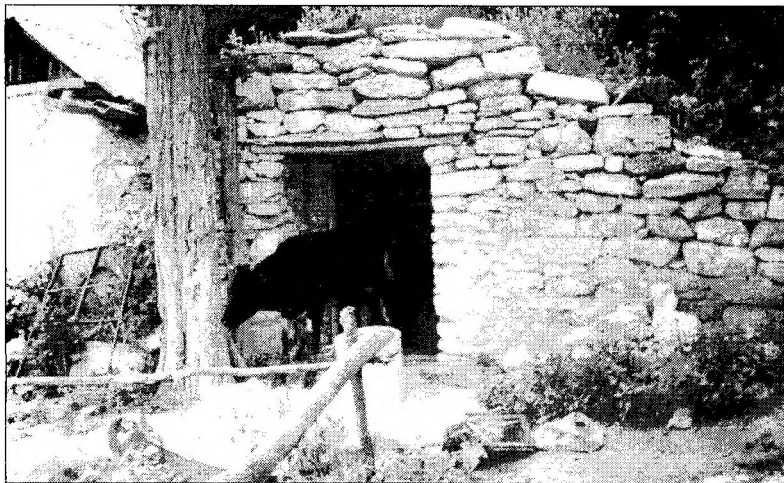

Фото 28. Приміщення для худоби

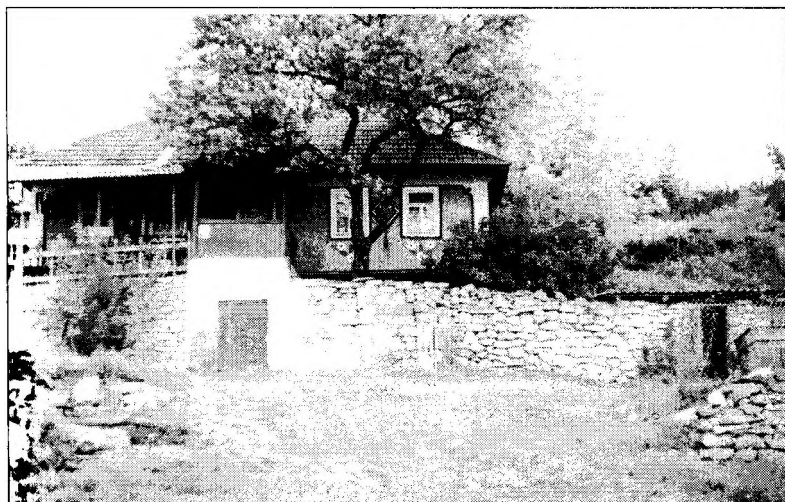

Фото 29. Житло

**Фото 30. Приміщення для утримання
корови і свиней**

Будівництво й розташування господарських споруд в оселях терасного типу має свої локальні особливості. Споруджувались вони на штучній терасі, тому знаходились майже на одній лінії з житлом (фото 27, 2, 28). В ок-

ремих випадках для будівництва господарських приміщень використовували терасу перед житлом (фото 29).

Примітно, що лише в окремих мешканців Гараби були *клуні* - чи не обов'язкове приміщення в господарському комплексі українців південно-східного Поділля. Ті, нечисленні, що були в Гарабі, використовували для виконання різноманітних господарських робіт, зберігання реманенту.

Примітки.

1. Приходы и церкви Подольской губернии. Ольгопольский, Балтский уезды //Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета.- Вып.9.- Каменец-Подольский, 1901.- С.17.

2. Місцеві мешканці стверджують, що ця назва лопати є місцевим діалектом, а не запозиченням.

3. Піч, якщо не було дров, палили й соломомою. Цього було достатньо, щоб спекти хліб чи підпалок.